

บทที่ ๒
บริบทที่เกี่ยวข้อง

สภาพภูมิศาสตร์ของรัฐชาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

ที่ตั้ง

รัฐชานมีพื้นที่ ๖๒,๕๐๐ ตารางไมล์ ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้ง ๑๕.๒๐ องศาเหนือ และ ๒๔.๕ องศาใต้ และระหว่างเส้นแวงที่ ๙๖.๑๓ องศาตะวันตก พรมแดนทางเหนือติดต่อกับรัฐกะฉิ่น ทางตะวันออกเฉียงเหนือติดกับมณฑลยูนนานของสาธารณรัฐประชาชนจีน ทางตะวันออกติดกับประเทศลาว ตะวันออกเฉียงใต้ติดกับประเทศไทย ทางใต้ติดกับรัฐกะยาหรือกะเรนยี ส่วนทางตะวันตกติดกับมณฑลเถย และเขตปกครองสกายของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา รัฐชานมีเมืองหลวงชื่อ “ตองยี”

อาณาเขต

ทิศเหนือ	:	ติดกับสาธารณรัฐประชาชนจีน
ทิศใต้	:	ติดกับประเทศไทย
ทิศตะวันออก	:	ติดกับประเทศลาว และประเทศไทย
ทิศตะวันตก	:	ติดกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

การปกครองส่วนภูมิภาค

พื้นที่ในรัฐชานแบ่งออกเป็น ๓ ภาค ได้แก่ รัฐชานภาคเหนือ มีเมืองล่าเลี้ยว เป็นศูนย์กลาง รัฐชานภาคใต้ มีเมืองตองยี เป็นศูนย์กลาง และรัฐชานภาคตะวันออก ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน มีเมืองเจียงตุง เป็นศูนย์กลาง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

หัวเมืองทางภาคเหนือ ๒๕ เมือง	หัวเมืองทางภาคใต้ ๒๔ เมือง	หัวเมืองทางภาคตะวันออก ๑๑ เมือง
๑. ลำเสี้ยว ๒. แสนหวี ๓. น้ำคู้ ๔. น้ำสั่น ๕. สี่ป้อ ๖. จ้อกเม ๗. เหม่เมี่ยว ๘. เมืองมิต ๙. เมืองกู่ต ๑๐. เมืองไหย้ ๑๑. ต้างยาน ๑๒. หมู่แจ้ ๑๓. น้ำคำ	๑. ทองยี่ ๒. โหโปง ๓. หย่องห้วย ๔. สี่แ่ง ๕. กาลอ ๖. อองปาน ๗. หย้งัน ๘. ล้อกจอก ๙. ป้างลอง ๑๐. คอยแหลม ๑๑. ปางโหลง ๑๒. เมืองคู ๑๓. เมืองหนอง	๑. เชียงคอง ๒. เมืองเป็ง ๓. เมืองยาง ๔. เมืองซาก ๕. เมืองลา ๖. หมากหมาง ๗. เมืองไต้น ๘. เมืองสาด ๙. ทำจีเหล็ก ๑๐. เมืองยอง ๑๑. เมืองพยากหรือ เมืองเพียก
๑๔. กุ่นโหลง ๑๕. โหป้าง ๑๖. ปางซาง ๑๗. นาพาน ๑๘. ปางหวาย ๑๙. เมืองใหม่ ๒๐. หนองเจียว ๒๑. ม่านต้ง ๒๒. ม่านเวียง ๒๓. กัดขาย ๒๔. เหล่ากาย ๒๕. กองจ้าง	๑๔. ลายคำ ๑๕. เกชี ๑๖. เมืองกั้ง ๑๗. น้ำจ้าง ๑๘. กุ่นฮิง ๑๙. เมืองนาย ๒๐. ลางเคอ ๒๑. หมอกใหม่ ๒๒. เมืองปิ่น ๒๓. ปังตะละ ๒๔. ผายขุ่น	

สภาพทั่วไปของภูเขารัฐชาน

สภาพทางภูมิศาสตร์ของภูเขารัฐชาน มีอาณาเขตรวมทั้งหมด ๖๒,๕๐๐ ตารางไมล์ ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูดเหนือ ๑๕ องศา ๒๐ ลิปดา และ ๒๔ องศา ๕ ลิปดา ลองจิจูดตะวันออก ๙๖ องศา ๑๓ ลิปดา และ ๑๐๑ องศา ๕ ลิปดา ตั้งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่เต็มไปด้วยภูเขาสูงทั่วพื้นที่ มีที่ลุ่มกลางที่ดอน ซึ่งเหมาะสำหรับการทำเกษตรกรรม และมีผืนป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่า ลักษณะพื้นดินในบริเวณที่ราบสูงชานนั้น มีความสูงโดยเฉลี่ย ๕๑๔ เมตร ส่วนใหญ่เป็นหินปูน ที่ราบสูงนี้อยู่ในระยะสึกกร่อน จึงมีหุบเขาลึกปรากฏอยู่ทั่วไป มีแม่น้ำสาละวิน แม่น้ำสายหลักของภูเขารัฐชาน และแม่น้ำสาขาไหลผ่านจากเหนือลงไปได้ เมืองต่าง ๆ ในรัฐชานมักตั้งอยู่บนที่ราบหุบเขาเล็ก ๆ ของแม่น้ำสาขาที่ไหลลงแม่น้ำสายใหญ่ทั้งแม่น้ำอิระวดี แม่น้ำโขง และแม่น้ำสาละวิน (กนกอร สว่างศรี, ๒๕๕๒ : ๘)

ประชากรในพื้นที่รัฐชาน

ชนชาติใดมีกระจายกระจายอยู่ในหลายประเทศ สำหรับในแถบรัฐชาน มีอยู่ด้วยกัน ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่อาศัยอยู่ดั้งเดิม และกลุ่มที่ ๒ คือ กลุ่มที่อพยพมาจากจีน ใดที่อยู่มาดั้งเดิมเป็นกลุ่มคนที่พวกบามาหรือพม่าเชื่อว่าอพยพมาจากทิเบต และเรียกว่า “สยาม” หรือ “ชาน” ในภาษาพม่า มอญ เรียกว่า “เสียมโนก” แต่กะเหรี่ยง เรียกว่า “โยนก” ละลัน เรียกว่า “เสม” ชนชาติใดเหล่านี้ดั้งเดิมปกครองตนเองและแบ่งเป็นอาณาจักรซึ่งในภาษาใดเรียกว่า “ฮายโฮ” มีทั้งหมด ๕ อาณาจักร ซึ่งปัจจุบันอยู่ในบริเวณสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา และเรียกชื่อชนเผ่าตามถิ่นฐาน เช่น ไตลื้อ โยนก ไตเงิน ฯลฯ ถิ่นที่อยู่อาศัยจะเป็นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำระหว่างหุบเขา เช่น ลุ่มน้ำอิระวดี (ที่ราบสูงสยามตะวันออก) ลุ่มแม่น้ำสะโตง ขึ้นไปถึงเมืองอัสสัม แคว้นอาหม ประเทศอินเดีย ลุ่มแม่น้ำชินตะวิน หรือที่ราบลุ่มเกาะปากแม่น้ำอิระวดี บ้างปรากฏที่ทางใต้ของแคว้นมอญ เป็นต้น ซึ่งแต่ละกลุ่มชาวไทยมีดินแดน และการติดต่อกันดังนี้ - ไตเงิน อยู่ที่แคว้นเชียงตุง ลุ่มแม่น้ำเงิน มีความใกล้ชิดกับไทลื้อในเรื่องของภาษาและการนับถือ เชื่อว่า ไตเงินอพยพมาจากทางใต้ (จังหวัดนครศรีธรรมราช) ถึงแม้ว่า ภาษาไทเงินทางเหนือกับทางใต้จะไม่เหมือนกัน แต่สิ่งที่แสดงความเกี่ยวข้องกันคือ งานหัตถกรรมเครื่องเงินนั่นเอง - ไตลื้อ อยู่ที่แถบสิบสองพันนา รัฐชาน น่าจะอพยพมาจากแถบลุ่มแม่น้ำลื้อแคว้นล้านนาในประเทศไทย - ไตลาว ส่วนใหญ่อยู่ในอาณาจักรลาวที่มีสิบสองพันนา สิบสองจุไท และชุนนาน เชื่อว่าอพยพจากการรุกรานของจีนจากชุนนาน - ไตหล่า อยู่แถบลุ่มน้ำดำและแดง ปากอ่าวตังเกี๋ย (ทางตอนบนของเวียดนามเหนือ) ไตหล่าที่อพยพเข้ามาในไทยเรียกว่า ภูไท อาศัยอยู่แถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เอกลักษณะที่โดดเด่นของภูไทคือ คำสอน เช่น อย่าลักขโมย (ห้ามลักขโมย) - ไตใหญ่ (สยามไทย) อยู่แถบอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๑๕ หลังจากที่หลบหนีจากการรุกรานของชนชาติจีนมาตั้งถิ่นฐานที่ลาว อินโดจีน ชะเลียง จนมาถึงสุวรรณภูมิ ในอดีตจัดเป็นอาณาจักร

ที่มีอาณาเขตกว้างขวางมาก จนต้องหนีการรุกรานของราชวงศ์หงวน ใน พ.ศ. ๑๗๕๓ ปัจจุบันยังมีไคใหญ่
ในน่านเจ้าอยู่ข้างในแถบลุ่มน้ำสาละวิน คุณหมิง และนครเชียงตุง (ปราณี ศิริธร, ๒๕๔๘ : ออนไลน์)

ตำนานคนไตหรือชาวไทใหญ่

ชาวไทใหญ่มีตำนานที่เล่าถึงต้นกำเนิดของเชื้อชาติไทใหญ่ ในขณะทำงานรายงานวิจัยประมาณ
แผ่นดิน แผนงานวิจัยผู้สูงอายุกับคลังทรัพยากรภูมิปัญญาไทยด้านดนตรีไทใหญ่ ภาคเหนือ (จังหวัด
เชียงราย) ได้กล่าวถึงประวัติของชาวไทใหญ่ ความว่า

“พงศาวดารไทใหญ่ เล่ม ๑ นิพนธ์โดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
ระบุว่า นานมาแล้ว พระเจ้าอุทิพวราชธิราช กรุงจีน มีพระธิดาพระเนตรบอด นามว่า
สอสะลา เมื่อพระชนมายุ ๑๒ ปี ปรากฏว่า พระเนตรคงจะบอดตลอดไปต้องจับลอยแพ พระ
มารดาจึงลอบให้คนสนิทจัดเสปียงบรรทุกไปให้ด้วย เพื่อให้เลี้ยงชีพได้นาน ๆ แพ้ได้ลอยมาติด
กิ่งไม้ที่เมืองตะโก้ง พระธิดาก็ปีนขึ้นมาซัดเซพเนจรไปไม่นาน ได้พบพยัคฆ์ร้ายตัวหนึ่ง (เสือ
เผือก) ซึ่งเป็นสามีของพระธิดาในชาติก่อน ด้วยบุญเพสันนิวาส จึงได้เป็นสามีภรรยากัน มีบุตร
๔ องค์ ทรงพระนามว่า เสือกอฟ้า เสือก้นฟ้า เสือยันฟ้า และเสือหาญฟ้า เมื่อพระโอรสเจริญวัย
ขึ้น พระนางก็มอบพระธำมรงค์อันหาค่ามิได้ให้เพื่อเป็นเครื่องแสดงให้เป็นที่เชื่อถือ และได้
กลับไปเฝ้าพระเจ้าดา ได้เล่าเรื่องราวของพระมารดาให้พระเจ้าอุทิพวราชธิราชฟัง เมื่อเห็น
พระธำมรงค์ก็จำได้และทรงรับไว้เป็นหลานขวัญ ครุณกุมารทั้งสี่ได้ร่ำเรียนศิลปวิทยาถ้วน ๓
ศก แล้วลาพระเจ้าดากลับสู่เมือง พระเจ้าดาทรงมอบหม้อ มีด นกยาง ให้พระนัดดาองค์ที่ ๑-๓
ส่วนองค์ที่ ๔ ให้ไปขอครุฑที่จะครอบครองจากพญาพยัคฆ์ ราชบิดา พระนัดดาได้แยกย้ายกัน
กลับมาคืนมาตุภูมิ องค์ใหญ่มาถึงที่ตั้งเมืองโมกอง หรือเมืองคั้ง ก็เกิดอภินิหารฆ้องดังขึ้นเอง
๓ เวลา พระกุมารทราบโดยสุกนิมิตว่า ณ ที่นี้จะต้องเป็นบ้านเมืองก้อง (พม่าเรียกว่า โมกอง
สยามเรียกว่า เมืองคั้ง) เพราะเสียงฆ้องดังขึ้นเอง องค์ที่ ๒ เดินทางมาจนวันหนึ่ง มีดที่พระเจ้าดา
พระราชทานมาหลุดจากหัตถ์ไปปักดินอยู่เป็นทิวศรราย จึงทรงสร้างเมืองขึ้นเรียกชื่อว่า “เมียน
มิดฉุย” คือ บ้านมิดใหญ่ หรือเมืองมิด (พม่าเรียกว่า ไมเมียก) องค์ที่ ๓ อุ้มนกยางมาถึงทุ่งนาฟาง
ลอย นกยางร้องขึ้น พระกุมารก็สร้างเมืองขึ้นตรงนั้น ตอนแรกเรียกชื่อว่า “เมียนยางยี” ภายหลัง
กลายเป็นเมืองยาง (พม่าเรียกว่า โมยิน) องค์น้องสุดท้องมาหาพญาเสือเผือกผู้เป็นบิดา พญาเสือ
เผือกสร้างเมืองให้เรียกว่า “เมียนเสือฉุย” ต่อมาเรียกว่า “เวียงเสือ” (พม่าเรียกว่า วุนโส) ด้วยเหตุ
นี้ ชาวไทใหญ่จึงเชื่อกันว่า คนไตเป็นเชื้อสายผู้กล้าหาญดุจพญาเสือ เพราะต้นเถาเถาถือเป็น
พญาเสือเผือก

ในเรื่องเชื้อชาติไคนี้ หนังสือตำนานคนไต ของมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวว่า หลักฐานเรื่องเชื้อชาติไคมีผู้ค้นพบในตำนานของจีน ๓ ครั้ง คือ ครั้งแรกครุหลวงลาซูเปรีได้ค้นพบว่า ในสมัยพระเจ้าแผ่นดินจินทรงพระนามว่า “ยู” ครองราชย์ก่อน พ.ศ. ๑๖๖๕ ปี ได้แผ่อาณาเขตไปทางทิศใต้ไปติดกับชนชาติหนึ่งชื่อว่า “ต้ามุง” เป็นอาณาจักรใหญ่ ไม่สามารถจะรุกรานได้ และยังส่งทูตไปติดต่อด้วย และเรียกพวกนั้นว่า “ใหญ่” ครั้งที่ ๒ ในสมัยพระเจ้าแผ่นดิน “ฮา” ได้ส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีหลายครั้งกับอาณาจักรปา ซึ่งเป็นเมืองหลวงของพวกไต ราวก่อน พ.ศ. ๑๔๒๘ ปี ครั้งที่ ๓ ในสมัยพระเจ้าแผ่นดิน “กา” ได้เกิดกบฏแย่งชิงสมบัติขึ้น พระเจ้ากาได้หนีไปพึ่งพวกไตราวก่อน พ.ศ. ๑๓๒๗ ปี ยุคนั้นอาณาจักรไตรุ่งเรืองมาก แม้กษัตริย์ของจีนก็หนีไปพึ่งอาศัยได้ ด้วยเหตุนี้เรื่องไตสมัยก่อนจึงสรุปได้เป็น ๓ ประเด็น คือ ประเด็นแรก ดินแดนของจีนเคยเป็นของไตมาก่อน แต่ไม่เขียนหลักฐานไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษา ประเด็นที่ ๒ คนไตมีความเจริญมาก่อนจีน ประชาชนต่างอยู่ร่วมกันด้วยความสงบร่มเย็น และประเด็นที่ ๓ ไตมีอาณาจักรมั่นคงแข็งแรง ต่อมาได้แตกแยกเป็นหลายกลุ่มหลายพวก ไม่สามัคคีกันเหมือนเดิมจึงพ่ายแพ้แก่จีน ต้องถอยร่นหนีไปแสวงหาอาณาจักรใหม่ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, ๒๕๔๘ : ๒๖๕-๒๖๖ อ้างถึงใน บุญกร บิณฑสันต์ และคณะ, ๒๕๕๗ : ๔๐-๔๑)

เดิมนักวิชาการรุ่นเก่าสันนิษฐานว่า ชนชาติไทเป็นเจ้าของอาณาจักรน่านเจ้า และถูกกุบไลข่านรุกรานในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ คนไทจึงต้องอพยพหลบหนีลงใต้สู่คาบสมุทรอินโดจีน แต่ปัจจุบันนักวิชาการทั้งไทยและจีนได้เสนอทฤษฎีใหม่ที่แย้งทฤษฎีเดิม โดยเชื่อว่า คนไทมีถิ่นกำเนิดอยู่ทางตอนใต้ของจีนและภาคเหนือของคาบสมุทรอินโดจีน คนไทอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ตั้งแต่ยุคหินใหม่ก่อนศตวรรษที่ ๑๓ แล้ว และอยู่ในถิ่นดั้งเดิมนี้โดยมิได้มีการโยกย้าย การอพยพที่มีอยู่บ้างเป็นไปทีละน้อย ๆ อย่างช้า ๆ ไม่ใช่การอพยพหนีสงครามเป็นกลุ่มใหญ่ และมีได้เป็นผลจากอาณาจักรน่านเจ้าแตก นักวิชาการจีนพบว่า เมื่อกุบไลข่านตีน่านเจ้าได้ ก็มิได้ทำลายล้างวงศ์ผู้ปกครองเดิม ยังคงให้ปกครองต่อไป จึงไม่มีเหตุผลใดที่คนน่านเจ้าจะต้องอพยพหลบหนีและยังปกครองน่านเจ้า แม้นักวิชาการจีนจะเห็นตรงกันว่า ถิ่นกำเนิดของคนไทอยู่ทางตอนใต้ของจีน แต่ก็ยังมีความเห็นต่างกันเป็น ๒ ฝ่ายในเรื่องบริเวณอันเป็นถิ่นกำเนิดนั้น ฝ่ายแรกเชื่อว่า ถิ่นกำเนิดคนไทอยู่ที่ยูนนาน กุ้ยโจว กวางสี และกวางโจว และมีการอพยพโยกย้ายเพียงระยะทางสั้น ๆ เท่านั้น อีกฝ่ายหนึ่งอ้างหลักฐานโบราณวัตถุ ตำนาน และความคล้ายคลึงของภาษาว่า ถิ่นกำเนิดของคนไทอยู่บริเวณมณฑลกวางสี กับบริเวณตอนเหนือของเวียดนามและลาวปัจจุบัน ต่อมาเมื่อเกิดสงครามในสมัยจักรพรรดิฉิน คนไทก็อพยพหลบหนีเข้าสู่พม่าและยูนนาน ทางตอนใต้ของจีน เขตไคคัง และดินแดนไทใหญ่ปัจจุบัน ตามสมมุติฐานของฝ่ายหลังนี้แสดงว่า การอพยพของชาวไทสู่ยูนนานต้องเกิดก่อนคริสต์ศตวรรษ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏในบันทึกสี่อจี สมัยปี ๑๑๒-๑๑๗ ก่อน ค.ศ. ที่กล่าวถึงอาณาจักรจีซ้างทาง

ตะวันตกของจีนชื่อ เตียนเยวอัน สันนิษฐานว่าเป็นอาณาจักรไทใหญ่ และในจดหมายเหตุจีนที่บอกว่า ในปี ๙๑ ก่อน ค.ศ. อาณาจักรเสียมหรือฉานส่งทูตและเครื่องบรรณาการไปยังจีน หลักฐานทั้งสองนี้แสดงว่า ไทใหญ่ในเวลานั้นสามารถก่อตั้งอาณาจักรขึ้นอย่างเป็นอิสระแล้ว นอกจากนั้นยังมีหลักฐานกล่าวถึงอาณาจักรเสียมหรือฉานอีกแห่งหนึ่งที่ส่งทูตและบรรณาการผ่านเวียคนามไปยังจีนในปี ๑๓๑ ก่อน ค.ศ. ในหมานซู หรือจดหมายเหตุพวกหมานที่เขียนขึ้นโดยฝั้นฉว เมื่ออีก ๗๐๐ ปีต่อมา มีเรื่องราวของพวกหมาน ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของไทใหญ่อยู่ในอาณาจักรน่านเจ้า แสดงว่า คนไทยังตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเดิม แต่จดหมายเหตุนี้มีได้กล่าวถึงอาณาจักรสยามหรือฉาน สันนิษฐานว่า อาณาจักรดังกล่าวคงตกอยู่ในปกครองของน่านเจ้าหรืออาณาจักรเฉียงหรือปยูในพม่าอีกหลายร้อยปีต่อมา ไทใหญ่จึงสามารถสร้างอาณาจักรได้อีกครั้ง และรุ่งเรืองจนขยายเขตแดนไปถึงรัฐอัสสัมในอินเดีย (สมพงศ์ วิทศักดิ์พันธุ์, ๒๕๔๔ : ๒๑-๒๒ อ้างถึงใน บุษกร บิณฑสันต์ และคณะ, ๒๕๕๖ : ๔๒) แต่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓-๑๕ ไทใหญ่ก็ถูกทั้งจีนและพม่ารุกรานและมีได้เป็นรัฐอิสระอีกเลยจนปัจจุบัน”

วีระพงศ์ มีสถาน กล่าวถึงความเป็นมาของชาวไทใหญ่ว่า เดิมเคยมีอาณาจักรในดินแดนทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจีน และทางตะวันออกเฉียงเหนือของพม่าในปัจจุบันแต่ประวัติศาสตร์ไทใหญ่ไม่ได้บันทึกไว้อย่างเป็นระบบ ส่วนใหญ่จึงเป็นตำนานและพงศาวดารที่เล่าสืบ ๆ กันมา หากนับย้อนไปไกลสุดอาณาจักรไทใหญ่รวมกันได้ใน พ.ศ. ๑๑๑๑ และมีเจ้าฟ้าปกครองตนเองเรื่อยมา ส่วนเรื่องที่มาจากชาวไทใหญ่ปรากฏตามความเชื่อจากตำนานที่เล่าขานกันมาว่า ชาวไทใหญ่สืบเชื้อสายมาจากเสือ ตามเรื่องปรัมปราที่ว่า หญิงสาวกำพร้าได้ดื่มน้ำในป่าซึ่งแอ่งน้ำที่นางวกดื่มนั้นเป็นรอยเท้าของพญาเสือเผือก ต่อมา นางตั้งครรภ์โดยมิได้สมสู่กับชายใด ครั้นเมื่อนางคลอดลูกเป็นหญิง เมื่อลูกโตเป็นสาวได้แต่งงานกับลูกของพญานาค สืบเชื้อสายมาจนปัจจุบัน บทบาทของไทใหญ่ในภูมิภาคล้านนามีมาแต่ครั้งอดีต ทั้งในด้านการค้า เช่น มีขบวนขนสินค้าด้วยวัวต่างมาค้าขายที่เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ด้านการเมือง เช่น มีการสู้รบกัน มีการตั้งเมืองปกครองตนเองในดินแดนล้านนาอย่างเมืองปาย และด้านวัฒนธรรมซึ่งเชื่อมสัมพันธ์กับชนท้องถิ่น จนเมื่ออังกฤษปกครองพม่าและมีการต่อสู้แย่งอำนาจของเจ้าฟ้าไทใหญ่ ได้มีชาวไทใหญ่จำนวนหนึ่งหนีภัยการสู้รบเข้ามาในเขตที่เป็นประเทศไทยตอนเหนือ นอกจากนี้ ชาวไทใหญ่บางส่วนยังมาในฐานะคนงานทำไม้ของบริษัทค้าไม้สักที่อังกฤษเป็นผู้ดูแล (วีระพงศ์ มีสถาน, ๒๕๔๔ : ๖ อ้างถึงใน บุษกร บิณฑสันต์ และคณะ, ๒๕๕๖ : ๔๒-๔๓)

ในเรื่องถิ่นกำเนิดของเมืองไทใหญ่นี้ สมพงศ์ วิทศักดิ์พันธุ์ อธิบายว่า เมืองไทใหญ่ที่เคยมีความสำคัญมาแต่อดีต เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรไทใหญ่ และเคยเป็นที่ตั้งศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักรเมืองมวหลวง เมืองไทใหญ่เหล่านี้ต่างเคยมีเจ้าฟ้าไทใหญ่ปกครองสืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนานจนถึงสมัยประเทศจีนตั้งเมืองใหม่ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ดินแดนของชาวไทใหญ่แถบนี้ส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดไค้ง อันได้แก่ อำเภอเมืองมว (รุยลี่) เมืองเจฝาง (เจ้อฟาง) เมืองซอน (หมางซือ หรืออำเภอลูซี)

เมืองวัน (หล่งชวน) เมืองหล้า (อดีตเรียกว่ากานอ้าย ปัจจุบันเรียกว่าหึงเจียง) เมืองดี (หนานเตียนแต่โบราณ หรือเหลียงเหอในปัจจุบัน) เป็นต้น ในเขตจังหวัดเปาซาน ได้แก่ เมืองแมน (เถิงซง) เมืองเครือ (ถู่เจียง) เมืองไทใหญ่ในจังหวัดหลินซาง เช่น เมืองกึ่งม้า เมืองตัง เมืองเจียงหรือเมืองแสง (เจิ้นคาง) เมืองเมื่อง (ซวงเจียง) ในเขตจังหวัดซือเหมา เช่น เมืองเซียงกู่หรือเมืองบ่อ (จิงกู่) และเมืองเซียงทอง (จิงตง ปัจจุบันเป็นเมืองของชาวหุย) นอกจากนี้ยังมีเมืองเล็กเมืองน้อยอีกมากมายที่ประกอบขึ้นจากหมู่บ้านชาวไทใหญ่ที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนตามท้องทุ่งนาในที่ราบหุบเขามีแม่น้ำไหลผ่าน เจ้าฟ้าจะส่งฟ้าหลวงหรือเจ้าล้ามพร้อมกับกองทหารออกไปตามหมู่บ้านหลังเก็บเกี่ยวเพื่อไปเก็บภาษีข้าวเปลือกและภาษีอื่น ๆ ในการออกปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่แต่ละครั้ง ชาวบ้านต้องจ่ายเงินค่าเดินทางไปเก็บภาษี พร้อมยังต้องเลี้ยงดูอุปถัมภ์ให้แก่ข้าราชการเหล่านี้อีกด้วย ปัจจุบันมีชาวไทใหญ่อาศัยตามเมืองต่าง ๆ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นเมืองไทใหญ่มาแต่อดีตในเขต ๔ จังหวัดใหญ่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้สุดของมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน ได้แก่ เขตจังหวัดไค่กึ่ง เขตจังหวัดเปาซาน เขตจังหวัดหลินซาง และเขตจังหวัดซือเหมา จังหวัดทั้งหมดนี้ล้วนมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศพม่าทั้งสิ้น (สมพงษ์ วิทิตศักดิ์พันธุ์, ๒๕๔๔ : ๒๖๓-๒๖๔, ๓๑๐ อ้างถึงใน บุญกร บิณฑสันต์ และคณะ, ๒๕๕๖ : ๔๓)

ชื่อรัฐ “ซาน” นั้น นักภาษาศาสตร์สันนิษฐานว่าเป็นคำเดียวกับ “สยาม” จิตร ภูมิศักดิ์ ได้วิเคราะห์ที่มาของคำคำนี้ไว้ใน *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม* ดังนี้

“ในร่องรอยเกี่ยวกับชื่อ สยาม เราได้ทราบว่าพวกไตรง บางทีก็ถูกเรียกว่า สยาม (ออกเสียง ชยาม) หรือ ชาม มีคำอธิบายต่อไปว่า คำว่า ชาม นี่ก็คำเดียวกับ ซาน ที่พม่าใช้เรียกคนใดในรัฐซาน แต่ที่เขียนเป็น ซาน ก็เพราะพม่าออกเสียงตัว ม สะกดเป็นแม่กน ข้อนี้เป็นความจริง คำว่า ซาน ในภาษาพม่านั้นอักษรพม่าเขียน ซาน (ใช้ ม สะกด)

ถ้าจะถอดรูปอักษรออกเป็นตัวไทยก็จะเป็น รหมะ ตัว ร นั้น พม่าออกเสียงเป็น ย หมด (ยกเว้นสำเนียงชวเยะไซหรือ อารกัน ซึ่งออกเสียง ร ราวลิ้นได้) เมื่อเอา ย ควบ ห คือ กระแทกเสียงที่นำคอ (aspirated) แล้วออกเสียงเป็นกึ่ง ช กึ่ง ซ ซึ่งใช้เป็นอักษรอังกฤษโดยประมาณว่า Sh ส่วนเครื่องหมายสระอะนั้นบอกเสียงหนัก-ยาว ฉะนั้น รหมะ จึงเท่ากับเขียน ชาม หรือ ชาม แต่ออกเสียงเป็นแม่กน จึงออกเสียงเป็น ซาน หรือ ซาน (เสียงที่ถูกนั้นกึ่ง ช กึ่ง ซ ไม่สามารถจะเขียนให้ตรงด้วยอักษรไทยได้) ซึ่งเสียงนี้ฝรั่งเอาไปเขียนว่า Shan ไทยเราถอดคำออกมาจากภาษาอังกฤษจึงถอดเป็น ซาน แต่ถ้าให้คนไทยที่ไม่รู้จักภาษาอังกฤษฟังชาวพม่าออกเสียงคำนี้แล้วเขาคงจะฟังกระเดียดไปทาง ซ และเขียนเป็นตัวไทยว่า ซาน มากกว่า ซาน”¹

¹ จิตร ภูมิศักดิ์, “ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม” มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๒๔ : น.

จิตร ภูมิศักดิ์ ยังสรุปไว้ด้วยว่า “ตามที่ได้ค้นกันมาถึงบัดนี้ เราได้เห็นชัดแล้วว่าคำ ขาน-เซม-เซียม-สยาม เป็นคำเดียวกันทั้งสิ้น เป็นแต่เพียงเพี้ยนกันไปตามภาษา และมีขอบเขตแห่งความหมายแตกต่างกันออกไป กว้างบ้าง แคบบ้าง กาลเวลาผ่านไป ชื่อของชนชาติใดก็เลยเกิดแยกกันเป็น ๒ คำเด็ดขาดคือ ขาน (Shan) และสยาม (Siam) จนแทบจะไม่เห็นร่องรอยว่าเป็นคำเดียวกัน โดยเฉพาะคนไทยเรานั้น แม้จะติดกับพม่าและไทใหญ่ แต่ก็เข้าใจว่าคำว่า ขาน หมายถึง เฉพาะไทใหญ่ในรัฐขานเท่านั้น หาได้รับรู้ไม่ว่า ขาน ทั้งในภาษาพม่าและอังกฤษ รวมทั้งภาษาฝรั่งอื่น ๆ มีความหมายคลุมถึงชนชาติใด-ไททั้งหมดที่อยู่นอกกลุ่มเจ้าพระยาและนอกประเทศลาว หาได้รับรู้ไม่ว่า สยาม ก็เป็นคำเดียวกับขาน และเป็นคำเดียวกับ เซม ในภาษามอญซึ่งใช้เรียกชนชาติใด-ไทโดยทั่วไป ไม่จำกัดขอบเขต การเมือง และสังคม”²

ภาษาและวัฒนธรรมในรัฐขาน

แม้ชาวไทใหญ่จะมีภาษาและวัฒนธรรมของตนเอง ภาษาไทใหญ่เป็นภาษาตระกูลไท-กะได ซึ่งใช้พูดในภาคเหนือของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ประเทศไทย และตอนใต้ของจีน ไทใหญ่มีอักษรเป็นของตนเอง ๒ ชนิด คือ อักษรไทใหญ่ ใช้ในพม่า และอักษรไทได้กง ใช้ในจีน แต่ด้วยความไม่มั่นคงทางสถานการณ์ทางการเมืองในสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ทำให้เกิดอุปสรรคในการสืบทอดการใช้ภาษาไทใหญ่อย่างเป็นทางการ ดังที่กลุ่มเครือข่ายชาวไทใหญ่ในประเทศไทยได้กล่าวไว้ว่า

“ชาวไทใหญ่มีภาษาพูด ภาษาเขียน และวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ภาษาพูดคล้ายคลึงและใกล้เคียงกับภาษาทางภาคเหนือ ภาษาภาคกลาง และภาษาอีสานของไทยปะปนกัน แต่สำเนียงอาจผิดเพี้ยนกันบ้าง เช่น ไทยว่าเรา ไป กิน ข้าว มา ไทยใหญ่ว่า เฮา ไป หรือว่า กิน เข้า มา

สำหรับภาษาเขียนมีลักษณะเป็นตัวกลม เหมือนภาษาล้านนาและภาษาพม่า ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๓ (ค.ศ. ๑๙๖๐) ได้ใช้ภาษาเขียนแบบเก่ามีวรรณยุกต์ ๓ เสียง แต่สามารถผันได้ ๕ เสียง ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นช่วงที่รัฐขานมีรัฐบาล หรือคณะบริหารบ้านเมืองเป็นของตนเอง ดังนั้น คณะบริหารได้ตั้งคณะกรรมการฝ่ายการศึกษาทำการปฏิรูปภาษาเขียนเสียใหม่ และเพิ่มวรรณยุกต์ขึ้นมาอีก ๒ ตัว เพื่อง่ายต่อการอ่าน โดยทำเป็นหลักสูตรตั้งแต่อนุบาล-ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ และประกาศใช้ทั่วรัฐขานเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ แต่หลังการประกาศใช้ได้ไม่นานก็ถูกสั่งให้เลิกสอน และมีให้มีการเผยแพร่ทุกกรณีจากทหารพม่า (ในรัฐบาลเนวิน) คนที่มีหนังสือที่ปรับปรุงใหม่นี้อยู่ในครอบครองถูกจับ และประกาศมิให้มีการสอนภาษาไทใหญ่ทั่วรัฐขาน กลุ่มคนที่เปิดสอน หรือแอบทำการสอนได้ถูกจับกุมทั่วรัฐขาน กรณีที่โด่งดังที่สุดเห็นจะเป็นเหตุการณ์ที่นักศึกษาชาวไทใหญ่กลุ่มหนึ่งจำนวนกว่า ๔๐ คน ได้ไปเปิดสอนภาษาไทใหญ่ที่

² เรื่องเดียวกัน, น.๒๘-๒๙.

ตำบลชะแนน เมืองปางหลวง พม่าได้ส่งกองกำลังทหารเข้าทำการยึดหมู่บ้าน บ้างก็ถูกจับกุม บ้างก็ถูกฆ่า บ้างก็สามารถหนีตัวเอารอดออกมาได้ ในช่วงนี้จึงเป็นยุคมีดมนของภาษาไทยใหญ่ ยุคหนึ่งเลยทีเดียว

หลังจากมีการสั่งให้มิให้สอนภาษาไทยใหญ่ทั่วรัฐชานแล้ว ภาษาไทใหญ่ก็เงียบไปพักหนึ่ง คนที่เกิดและเติบโตในช่วงนี้ มีน้อยมากที่สามารถอ่านออกเขียนได้ แต่ที่วัดมีความจำเป็นต่อการเขียนและการอ่านธรรม จึงเป็นทางรอดทางเดียวของภาษาไทยใหญ่ที่พระสงฆ์ได้สอนให้แก่พระภิกษุสามเณรอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งพระสงฆ์จึงเป็นผู้ทำภาษาไทยใหญ่ให้รอดก็ว่าได้

ปัจจุบันพระสงฆ์และนักศึกษาอาสาสมัครบางกลุ่มได้จัดทำ “โครงการอบรมศีลธรรมจริยธรรม” ขึ้นในช่วงปิดภาคเรียนของรัฐ (พฤษภาคม-มิถุนายน) ในโครงการนี้ได้อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและเปิดสอนภาษาไทยใหญ่เป็นบางส่วน โดยเปิดโครงการในหมู่บ้าน ตำบล อำเภอและเมืองต่าง ๆ ถึงแม้ว่าโครงการนี้จะไม่สามารถเปิดได้อย่างทั่วถึง และครอบคลุมทั้งรัฐชาน แต่ก็สามารถให้ความรู้แก่เด็กและประชาชน ทำให้เด็กและประชาชนได้เรียนรู้ภาษาของตนเองได้เป็นบางส่วน ด้วยเหตุนี้ จึงก่อให้เกิดชมรมอนุรักษ์ศิลปและวัฒนธรรมขึ้นในบางหัวเมืองและได้มีการจัดงานฉลองปีใหญ่ไต (ไทใหญ่) ขึ้นในหัวเมืองใหญ่ ๆ อีกด้วย” (Taiyai.net, ๒๕๕๗ : ออนไลน์)

จากการลงภาคสนามในเมืองสีป่อ รัฐชาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา พบว่า ชาวไทใหญ่ยังคงใช้ภาษาไทยใหญ่ในการติดต่อสื่อสารกัน แต่ไม่มีการเรียนการสอนอย่างเป็นทางการ ชาวไทใหญ่นิยมส่งลูกเข้าเล่าเรียนที่วัดโดยบวชเป็นสามเณร และ ณ ที่วัดนี้เองเป็นที่เรียนรู้ทั้งทางวิชาการ รวมทั้งด้านภาษาและวัฒนธรรม โดยพระเป็นผู้มีบทบาทในการสอน หรือบริหารจัดการให้มีครูที่มีความรู้เฉพาะทางเข้ามาสอนแก่สามเณร และเด็ก ๆ ในหมู่บ้านใกล้เคียง จะเห็นได้ว่า วัดมีบทบาทในการเป็นแหล่งเรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรมไทใหญ่ให้แก่คนไทใหญ่ในแต่ละหมู่บ้านในรัฐชาน ซึ่งถือเป็นสถาบันสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมไทใหญ่ยังคงดำรงอยู่จวบจนปัจจุบัน

การแต่งกายของชาวไทใหญ่

ในแต่ละเชื้อชาติแต่ละสังคมมักมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมและประเพณีจึงไม่เหมือนกัน แต่ยังมีส่วนที่คล้ายคลึงกันซึ่งเรียกว่า การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม จึงส่งผลให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ไม่แตกต่างกันจนเกินไป ถึงกระนั้นแต่ละเชื้อชาติก็มีเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละเชื้อชาติไป วีระพงศ์ มีสถาน กล่าวถึงเอกลักษณ์การแต่งกายของชาวไทใหญ่ว่า

“ถ้าเป็นชายจะนุ่งกางเกงขาก๊วย หรือเป็นกางเกงเป้าใหญ่ เรียกเป็นภาษาไทยใหญ่ว่า โก้นโห่งโย่ง สวมเสื้อแขนยาว คอกลมไม่มีปก ผ่ากลางอกตลอดแนว และมีกระดุมตามแนวสาบเสื้อ เสื้อดังกล่าวมักใช้สวมเป็นเสื้อตัวนอก ส่วนเสื้อตัวในอาจเป็นเสื้อยืดหรือเสื้อเชิ้ตคอปก ทั้งเสื้อและกางเกงทำจากผ้าฝ้ายทอมือ นอกจากนี้ยังโปกหัวด้วยผ้าสีอ่อน ๆ ปัจจุบันนิยมโปกด้วยผ้าขนหนูก็มาก แต่ถ้าเป็นการแต่งตัวเพื่อไปงานที่ค่อนข้างเป็นทางการจะไม่ใช้ผ้าขนหนู การแต่งกายของหญิงไทใหญ่สวมเสื้อแขนยาวหรือแขนสามส่วน นิยมตัดให้พอดีตัว ไม่คับแน่นหรือตัวใหญ่จนหลวม โพรกเกินไปนัก นุ่งผ้าถุงอย่างพม่า คือ มีความยาวเรียวยาวคลุม นุ่งโดยวิธีป้ายผ้าแล้วบิดเกี่ยวม้วนลงให้กระชับ ไม่นิยมคาดเข็มขัดทับผ้าถุง และมีการโปกหัวเช่นเดียวกับชาย ชาวไทใหญ่ในประเทศไทยมีการแต่งกายที่ต่างไปจากอดีตมากขึ้น เพราะมีปัจจัยหลายอย่างที่มีผลต่อการแต่งกาย เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจ การงาน การศึกษา และโอกาส

ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีมีโอกาสเลือกใช้เสื้อผ้าที่แปลกใหม่ตามรสนิยมอาชีพการงาน ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การแต่งกายเปลี่ยนไป ชุดที่เคยสวมใส่อยู่บ้านหรือออกไปทำไร่นั้น หากต้องไปทำงานในเมืองจำต้องแต่งเหมือนกับคนส่วนใหญ่ ผู้ที่ได้รับการศึกษาและคุ้นเคยกับรูปแบบนักเรียนหรือข้าราชการในหน่วยงานต่าง ๆ แต่งานดังกล่าวไม่ได้มีขึ้นทุกวัน คุ้นเคยกับเครื่องแต่งกายแบบใหม่ในชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้ชาวไทใหญ่แต่งกายแตกต่างจากสมัยอดีต

อนึ่ง รูปแบบที่เป็นลักษณะเด่นในการแต่งกายของชาวไทใหญ่อีกประการคือ นิยมสวมก๊อบไปใหญ่เวลาออกไปทำธุระนอกบ้านในเวลากลางวัน หรือแม้ในงานพิธีซึ่งจัดเป็นขบวนแห่ไปตามท้องถนน ก๊อบเป็นสิ่งที่ใช้ครอบหัวเพื่อบังแดด และเป็นของใช้ที่คุ้นเคยสำหรับผู้ที่อยู่ในช่วงวัยกลางคนและคนสูงอายุ” (วิระพงษ์ มีสถาน, ๒๕๔๔ : ๑๐-๑๑ อ้างถึงใน บุญกร บิณฑสันต์ และคณะ, ๒๕๕๗ : ๔๕-๕๐)

การแต่งกายของชาวไทใหญ่ในปัจจุบันพบว่ายังปรากฏการแต่งตัวแบบพื้นเมืองในโอกาสงานประเพณีต่าง ๆ อยู่ แต่การแต่งกายในชีวิตประจำวันนี้พบในผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มียุคที่กลายออกไป คือ มีการแต่งกายแบบผสมผสาน เช่น มีการสวมใส่กางเกงขาสั้น หรือขาวยาวแบบสมัยนิยมกับเสื้อผ้าพื้นเมือง ส่วนในวัยรุ่นพบว่า การแต่งกายส่วนใหญ่เป็นไปตามแบบแฟชั่นมากกว่าการแต่งแบบโบราณ มีข้อสังเกตว่า การแต่งกายของนักเรียนบางโรงเรียนเป็นการแต่งกายแบบพื้นเมืองประยุกต์ คือ ใช้ผ้าไทยดัดแปลงให้นักเรียนใส่แทนเครื่องแบบของโรงเรียนในวันสำคัญทางศาสนาหรือในเทศกาลพิเศษ ทั้งนี้ก็ด้วยกระแสของวัฒนธรรมตะวันตกได้เข้าไปมีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่มากขึ้น ความนิยมในวัฒนธรรมการแต่งกายแบบดั้งเดิมจึงลดน้อยถอยลงไป (บุญกร บิณฑสันต์ และคณะ, ๒๕๕๗ : ๕๐)

ลักษณะประเพณีชาวไทยใหญ่

สมพร ชวฤทธิ์ และคณะ ได้ให้ข้อสรุปในเรื่องของประเพณีใดหรือชาวไทยใหญ่นั้น มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกับเชื้อชาติอื่นหลายประการแต่มีความคล้ายคลึงกับประเพณีไทยด้วยเช่นกัน กล่าวคือ

๑. เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างแน่นแฟ้น
๒. เป็นประเพณีที่มีลักษณะยกย่องเชิดชูบุคคลอันเป็นที่เคารพสักการะ และยกย่องผู้อาวุโส เช่น พระสงฆ์ และผู้มีความรู้คือ จเร ผู้คนจะเคารพเชื่อฟัง ยอมรับคำชี้แนะในเรื่องต่าง ๆ ทั้งด้านการครองชีวิต ประเพณี และเรื่องอื่น ๆ
๓. เป็นประเพณีที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับชีวิตความเป็นอยู่ การทำมาหากิน เช่น ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ประเพณีการทำบุญตามฤดูกาล
๔. เป็นประเพณีที่แสดงออกทางด้านความสนุกสนานร่าเริง ความมีอิสระเสรี การพบปะสังสรรค์ของคนในท้องถิ่น
๕. เป็นประเพณีที่เน้นคุณค่าการอยู่ร่วมกัน คิดร่วมกัน ทำงานร่วมกัน แสดงถึงความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การประนีประนอม และการให้อภัย ไม่มีลักษณะของความขัดแย้งใด ๆ
๖. เป็นประเพณีที่มีลักษณะความผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิม การถือผีบ้าน ผีเรือน ผีเจ้าเมือง พระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์

ลักษณะประเพณีที่กล่าวมาล้วนเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้ชาวไทยใหญ่อยู่ร่วมกันได้โดยสันติ เพราะประเพณีและพิธีกรรมเป็นเครื่องมือสร้างความสามัคคีของกลุ่มคนที่มีความเชื่อแบบเดียวกัน การจัดประเพณีร่วมกันแต่ละครั้งทำให้เกิดการรู้จักบทบาทหน้าที่ของตน ทั้งทำให้เกิดความไว้วางใจ และการให้เกียรติซึ่งกันและกัน นับเป็นการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมที่แน่นแฟ้น ทำให้ประเพณีของชาวไทยใหญ่คงอยู่ได้โดยการยอมรับจากทุกฝ่าย (สมพร ชวฤทธิ์ และคณะ, ๒๕๓๕: ๑๔ อ้างถึงใน บุญกร บิณฑสันต์ และคณะ, ๒๕๕๖ : ๕๐)

ประเพณีสิบสองเดือน

งานวิจัยเรื่อง แผนงานวิจัยผู้สูงอายุกับคลังทรัพยากรภูมิปัญญาไทยด้านดนตรีไทใหญ่ ภาคเหนือ (จังหวัดเชียงราย) ได้กล่าวถึงประเพณีสิบสองเดือน ของชาวไทยใหญ่ไว้ดังนี้

สำหรับประเพณี ๑๒ เดือน หรือ “หย่าสี่สิบสองเหลิน” จะมีแทบทุกเดือน โดยจะเน้นการทำบุญทำทานเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะชาวไทยใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด “หย่าสี่สิบสองเหลิน” หรือกำหนดการประเพณี ซึ่งตรงกับคำว่า “ราศี ๑๒ เดือน” หรือประเพณี ๑๒ เดือน ประกอบด้วย

เดือน	ชาวไทใหญ่เรียก	ตามปฏิทินสากล	วัฒนธรรมประเพณี
๑	เหลินเจียง	ธันวาคม	การถวายข้าวใหม่
๒	เหลินกำ	มกราคม	เดือนกำ ไม่ทำการมงคลใด ๆ
๓	เหลินสาม	กุมภาพันธ์	ตานก้องโหล ตานข้าวหย่ากู่
๔	เหลินสี่	มีนาคม	ปอยต่างลอง ต่างหอมต่อโหลง
๕	เหลินห้า	เมษายน	กั้นตอ เลี้ยงผีเจ้าเมือง
๖	เหลินหก	พฤษภาคม	ปอยจำดี ปอยบอไฟ
๗	เหลินเจ็ด	มิถุนายน	ลอกเหมือง แป้งฝาย
๘	เหลินแปด	กรกฎาคม	เข้าพรรษา ปอยจำกะ
๙	เหลินเก้า	สิงหาคม	ปอยจำก้อก
๑๐	เหลินสิบ	กันยายน	ต่างหอมต่อโหลง
๑๑	เหลินสิบเอ็ด	ตุลาคม	การแฮนหอมโก่จา จองพารา
๑๒	เหลินสิบสอง	พฤศจิกายน	ปอยต่างกานกถึง ปอยหมั่งกะปา

(บุษกร บิณฑสันต์ และคณะ, ๒๕๕๗ : ๗)

งานประเพณีของชาวไทใหญ่ในรอบ ๑๒ เดือน

ชาวไทใหญ่เป็นผู้ที่เคร่งครัดในประเพณีของตนเป็นอย่างมาก ด้วยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำรงเจตนารมณ์ของคนรุ่นก่อนในด้านความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา รวมถึงสร้างความสามัคคีของผู้คนในท้องถิ่น เนื่องจากการจัดงานประเพณีต้องใช้กำลังคนโดยส่วนมาก ผู้คนในท้องถิ่นสนับสนุนกิจกรรมเหล่านี้เป็นอย่างดีเพื่อเป็นการสืบทอดประเพณีท้องถิ่นของตน จึงส่งผลให้ประเพณีในรอบ ๑๒ เดือนยังคงปฏิบัติสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ชาวไทใหญ่จัดงานประเพณีโดยเรียงลำดับตามเดือน เริ่มจากเดือน ๑ (เดือนธันวาคม ตามปฏิทินของไทใหญ่) ไปจนถึงเดือน ๑๒ (เดือนพฤศจิกายน) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เดือน ๑ ธันวาคม เหลินเจ้ง “ประเพณีก้าบหอมอู” หรือทำบุญข้าวใหม่ ภาษาปุงนา (ปฺโรหิต) เรียกว่า “ชะคยาหย่าสี่” ภาษาพม่าเรียกว่า “นะตอละ” ชาวไทใหญ่เรียกเดือน ๑ หรือเดือนเจ้ง ชาติประจำเดือนคือ เตโชธาตุ ดอกไม้ประจำราศีคือดอกปานเซ (ภาษาถิ่น) มีนิทานที่เป็นบ่อเกิดของประเพณีเล่าว่า สมัยเมื่ออัสติงกอนดิงญะ (โกญซัทญะ) เป็นขาวนาอยู่ในกรุงพาราณสี ได้ถวายข้าวใหม่ ๕ ครั้ง คือ ๑. ตอนที่ข้าวเริ่มท้อง ๒. ตอนที่ข้าวเป็นน้ำใส ๆ เหมือนนํ้านม ๓. ตอนเก็บเกี่ยว ๔. ตอนร่วมมาไว้ในงาน ๕. ตอนเริ่มดีข้าว ๖. ตอนดีข้าวเสร็จแล้ว ๗. ตอนที่ขนข้าวจากนาไปยังฉาง ๘. ตอนนำข้าวใส่ยุ้งฉาง ๙. ตอนนำข้าวออกจากฉางมาค้าเป็นข้าวสาร ด้วยอานิสงส์การถวายข้าว ๕ ครั้งนี้ ชาติต่อมาขาวนาได้เกิดเป็นฤาษี ๕ ตน ซึ่งได้

ออกบวชตามพระพุทธเจ้า และเป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มแรกที่พระพุทธเจ้าเทศนาโปรด (ปฐมเทศนา) ทำให้สามารถบรรลุพระอรหันตสาวกชุดแรกด้วย จากนั้นต่อมาในเดือน ๑ ของทุกปี จึงเป็นเดือนที่พุทธศาสนิกชนถือปฏิบัติทำบุญถวายข้าวใหม่แด่พระสงฆ์และบำรุงผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลาย จึงเป็นประเพณีทำบุญถวายข้าวใหม่สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เรียกประเพณีนี้ว่า “ก้าบหอมอุ” หรือทำบุญข้าวใหม่ คือนำข้าวที่ได้จากการเก็บเกี่ยวมาใหม่ ๆ จัดทำอาหารหรือขนม แล้วเชิญคนเฒ่าคนแก่ไปร่วมทำบุญถวายพระที่วัด ถือว่าเป็นบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ (บุญกร บิณฑกสันต์และคณะ, ๒๕๕๗ : ๕๑)

เดือน ๒ มกราคม **เหลินกำ** “ประเพณีปอบก้าบหอมบุญเจ้าเข้ากรรม” เป็นเดือนที่พระสงฆ์อยู่ปริวาสกรรมและมานัต มินิทานที่เป็นบ่อเกิดประเพณีนี้เล่าว่า สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ มีพระภิกษุจำนวน ๒๐ รูปทำผิดวินัยอาบัติสังฆาทิเสส พระพุทธองค์ทรงลงโทษให้ไปบำเพ็ญเพียรเจริญสมถกรรมฐานอยู่ในที่โล่งแจ้งท่ามกลางน้ำค้างและสายหมอก ในขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เห็นความทุกข์ยากของพระภิกษุทั้ง ๒๐ รูป ก็ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระภิกษุที่ถูกทำโทษตักน้ำค้างอยู่ท่ามกลางที่โล่งแจ้ง ไม่มีสิ่งกำบังใด ๆ ได้รับทุกข์เวทนา หากข้าพระพุทธเจ้ามีเจตนาศรัทธาจะทำที่อยู่ที่พักถวาย จะเหมาะสมประการใดหรือไม่ พระพุทธเจ้าทรงตอบว่าสามารถถวายได้ พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงตรัสให้เสนาทอมาตย์นำป้อมจ้าง (สัปคับหลังช้าง) ไปถวายรูปละ ๑ ที่ จนครบ และจัดอาหารบิณฑบาตถวายตอนเวลาที่พระภิกษุอยู่ปริวาสกรรมและมานัต ด้วยเหตุนี้ เมื่อถึงเหลินกำ พระสงฆ์จะมีการเข้าปริวาสกรรมมานัต ส่วนประชาชนก็ถือโอกาสทำบุญถวายอาหารบิณฑบาตและเสนาสนะที่อยู่อาศัยแด่พระสงฆ์ที่อยู่ปริวาสกรรมและมานัตสืบต่อมาจนทุกวันนี้ (โกศล ศรีมณี อ้างถึงใน บุญกร บิณฑกสันต์ และคณะ, ๒๕๕๗ : ๕๑-๕๒)

ปลายเดือน ๓ มี “งานปอยโหล” คืองานจุดไฟฟืน เป็นประเพณีเดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ทุกคนนำฟืนรวมกันเป็นกอง ๆ จุดให้สว่างตอนกลางคืนที่วัด และมีการละเล่นพื้นบ้าน เชื่อว่าเป็นการรับเสด็จพระพุทธเจ้าจากสวรรค์ เมื่อมาเทศนาสั่งสอนบนโลก และเพื่อให้เกิดความอบอุ่นในฤดูนี้อีกด้วย

เดือน ๔ มีนาคมถึงเมษายน **เหลินสี่** “งานปอยส่างลอง” เป็นประเพณีที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในความเชื่อของชาวไทยใหญ่ คำว่า “ปอยส่างลอง” เป็นภาษาไทยใหญ่ เกิดจากคำ ๓ คำ มาสมาสกัน คือ คำว่า “ปอย” แปลว่า “งาน” คำว่า “ส่าง” สันนิษฐานว่าเพี้ยนมาจากคำว่า “สาว” หรือ “ขุนสาว” หมายถึงพระพรหม ในหนังสือธรรมะของชาวไทยใหญ่กล่าวถึงว่า “พระคณิตพรหมได้ถวายจิ๋วแก่เจ้าชายสิทธัตถะ ณ ริมฝั่งแม่น้ำอโนมา เมื่อคราวที่หนีออกไปบวช” อีกความหมายหนึ่งนั้น คำว่า “ส่าง” มาจากคำว่า “เจ้าส่าง” หมายถึงสามเณร ส่วนคำว่า “ลอง” มาจากคำว่า “อลอง” แปลว่าพระโพธิสัตว์ หรือหน่อพุทธางกูร ดังนั้น งาน “ปอยส่างลอง” ก็คืองานบวชลูกแก้วของชาวล้านน่านเอง ประวัติความเป็นมาของ ส่างลอง มีความหมายนัย ดังนี้

นัยที่ ๑ เป็นคำผสมระหว่างคำว่า “ล่าง” หมายถึง เจ้าล่าง คือสามเณรในภาษาไทย กับคำว่า “ลอง” หรือ “อลอง” หมายถึงหน่อกล้วยหรือผู้ที่เตรียมจะเป็นล่างลองคือผู้ที่เตรียมจะเป็นสามเณร การเป็นล่างลองนั้นเป็นการเลียนแบบประวัติของพระพุทธเจ้าตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะครองกรุงกบิลพัสดุ์ก่อนจะออกผนวช การกระทำทุกอย่างในช่วงเวลาการเป็นล่างลองจะปฏิบัติเสมือนการปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นความเชื่อตามวรรณกรรมไทใหญ่เรื่อง “อหน่าก้าต๊ะหว่าง” ที่กล่าวถึงพระเจ้าอ่าจ่าต๊ะชาดมังจี (อชาตศัตรู) หลังจากที่ได้สำนึกผิดในการทำปิตุฆาต โดยหลงผิดไปร่วมมือกับพระเทวทัตทำบาปหนักต่าง ๆ แล้ว ก็ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าทำอย่างไรจะได้เป็นเหล่าของพระพุทธเจ้า ก็เป็นอลองพญา (หน่อพุทธางกูร) พระพุทธองค์ทรงตอบว่า ต้องนำบุตรชายเข้าบวชในศาสนา จึงได้นำเจ้าชายอะจิก๊ะมังชา (อชิตกุมาร) พระราชโอรสของพระองค์เข้าบรรพชาเป็นสามเณร และทรงมีพุทธทำนายว่า อชิตสามเณรจะมาตรัสรู้เป็นพระศรีอริยเมตไตรยโดยพระพุทธเจ้าแห่งภักทกับปีนี้ วรรณกรรมฉบับนี้แต่งเมื่อประมาณ ๑๐๐ ปีเศษ โดยพระอู่ก่าวจิงดำ วัดสบตุง เมืองตุง จังหวัดจ้อกแม สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา และพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ นัยที่ ๒ ถู้อตามความในวรรณกรรมไทเรื่อง “อ่าหนั้นค่าตองปาน” หรือเรื่องการทูลถามของพระอานนท์ แต่งขึ้นเมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีเศษ โดยพระสุหนั้นค่า บ้านกุนอ้อ จังหวัดจ้อกแม สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา กล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ ที่พระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้า มีอยู่เรื่องหนึ่งที่ทูลถามเกี่ยวกับการเป็นล่างลองว่ามีอานิสงส์มากน้อยอย่างไร และพระพุทธเจ้าทรงชี้แจงว่า ถ้านำบุตรของตนบวชจะได้สวรรค์สมบัติเป็นเวลาห้าปี (กัลป์) ถ้าวายเป็นพ่อข่ามแม่ข่าม (พ่อแม่อุปถัมภ์) จะได้อานิสงส์ ๔ กัลป์ (กัลป์) นอกจากนี้ วรรณกรรมดังกล่าวได้บรรยายเรื่องราวล่างลองไว้ว่า ในอดีตบรรดาภคินีและเศรษฐีหบดีได้ร่วมกันเป็นเจ้าภาพจัดงานปอยล่างลองขึ้น บังเอิญมีบุตรชายของหญิงหม้ายคนหนึ่งมีรูปร่างอัปลักษณ์และมีศรัทธาอยากบรรพชาแต่ไม่มีทรัพย์สมบัติที่จะเป็นเจ้าภาพบวช ด้วยบุญบารมีและแรงศรัทธาของบุตรชาย ได้บันดาลให้พระอินทร์เกิดเมตตาจึงเสด็จมา นำไปพยาบาลอาบน้ำเงินน้ำทองขัดสีจนวรรณะล้วนคราบโคลนต่าง ๆ กลายเป็นกุมารที่มีรูปร่างสวยงาม และขุนนาง (พระพรหม) ได้ลงมามอบขง (ปานกุม) และสร้อยสังวาล (ลอปเป) ให้พร้อมทั้งรับภาระเป็นพ่อข่าม (พ่ออุปถัมภ์) ในการจัดงานปอยล่างลองครั้งนั้น บุตรชายของหญิงหม้ายได้เป็นลูกข่าม (ลูกอุปถัมภ์) ของขุนนาง (พระพรหม) จึงเรียกลูกบุตรที่ได้รับการยกย่องในช่วงก่อนบรรพชาว่า “ล่างลอง” หรือ “ล่างลอง” คือ ลูกอุปถัมภ์หรือลูกบุญธรรมของพระพรหมสืบต่อมาจนปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่า ลูกบุตรที่จะได้เป็นล่างลองนั้นเป็นผู้มีบุญบารมีมากกว่าคนธรรมดาสามัญ จึงมีโอกาสได้รับการยกย่องให้เป็นหน่อกล้วยหรือบุตรบุญธรรมของพระพรหมในช่วงเวลาก่อนบรรพชา (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, ๒๕๔๘ : ๒๔๒ อ้างถึงใน บุญกร บินทสันต์ และคณะ, ๒๕๕๓ : ๕๒-๕๓)

ปอยส่างลองจัดระหว่างวันที่ ๒๕-๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ พิธีกรรมปอยส่างลองมักจัด ๓ วัน คือ วันแรกเรียกว่า “วันสับส่างลอง” หรือวันรับส่างลอง วันที่ ๒ เรียกว่า “วันแห่โคหลู้” (แห่เครื่องไทยทาน) และวันที่ ๓ เรียกว่า “วันหลู้” (วันแห่เครื่องไทยทาน)

ตลอดระยะเวลา ๓ วันนั้น “เจ้าส่าง” จะถูกห้ามไม่ให้เดินเหยียบพื้นดินด้วยตนเอง เวลาไปไหนมาไหนจะต้องมีคนให้จี้คอหรืออุ้ม ทำหน้าที่เสมือนม้ารับใช้พระพุทธรเจ้า ในแต่ละวันเจ้าส่างจะถูกแห่ไปรอบโบสถ์ ๒ ครั้ง คือ เวลาเช้าและบ่าย ระหว่างการแห่ ญาติพี่น้องจะโปรยข้าวตอกดอกไม้ให้เจ้าส่าง และแสดงความปลาบปลื้มใจที่กำลังจะได้เห็นลูกชายหรือหลานชายอยู่ในผ้าเหลือง ผู้จัดและผู้เข้าร่วมรักษาสาระสำคัญของประเพณีปอยส่างลองเอาไว้ตั้งแต่อาบน้ำแต่งตัวเจ้าส่างหรือเณร เตรียมอาหาร ๑๒ ชนิดให้เจ้าส่างกินในเช้าวันแรก มีขบวนแห่เจ้าส่างในช่วงเช้าและบ่ายของทุกวัน รวมทั้งข้อห้ามที่ว่า ตลอด ๓ วัน เท้าของเจ้าส่างห้ามถูกพื้นดิน เวลาไปไหนมาไหนจะต้องมีคนคอยทำหน้าที่เป็น “ม้า” ให้จี้คอหรืออุ้ม เป็นต้น ส่วนรูปแบบใหม่ที่เพิ่มขึ้นมาคือ กิจกรรมเกี่ยวกับความบันเทิงสมัยใหม่ ภายในงานจึงแบ่งพื้นที่จัดกิจกรรมออกเป็น ๒ บริเวณ คือ บริเวณเพื่อประกอบประเพณีทางศาสนา ประกอบด้วยที่พักของเจ้าส่าง ซึ่งทางวัดได้นำไม้ไผ่มาจัดสร้างเป็นเพิงพักเรียงต่อกัน และบริเวณเพื่อความบันเทิง ประกอบด้วยร้านค้าและร้านเกมที่พบตามงานวัดทั่วไป เช่น ยิงปืน ปาเป้า โยนห่วงไล่ขวดน้ำอัดลม บิงโก

ในด้านความบันเทิงมีการแสดงคณะจ้ำไต หรือลิเกไทใหญ่ และการแสดงดิสโกเทกของคนไทยซึ่งตระเวนไปจัดตามงานวัดต่าง ๆ ลักษณะของการแสดงประเภทนี้คือ ผู้จัดจะใช้ผ้าใบซึ่งเป็นทรงกลมกั้นบริเวณขนาดใหญ่สำหรับเก็บเงินคนที่ต้องการเข้าไปเต้นรำ และด้านท้ายรถทำเป็นเวทีสำหรับให้ ดิเจคคอยประกาศเชิญชวนคนมาเต้นและพูดจาทักทายสร้างความสนุกสนานคล้ายบรรยากาศในดิสโกเทกทั่วไป ผู้ใช้บริการส่วนใหญ่คือวัยรุ่นชาวไทใหญ่ที่มาเที่ยวงาน กลุ่มวัยรุ่นให้ความสนใจในการแสดงแบบดิสโกเทกมากกว่าการแสดงจ้ำไต ซึ่งผู้ที่ให้ความสนใจการแสดงจ้ำไตเป็นผู้อาวุโสเป็นส่วนใหญ่

เดือน ๕ เมษายน เหลินห้า มีการทำบุญ “ขึ้นจองปีใหม่” คือ การทำบุญในเทศกาลขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ มีการเตรียมอาหาร ขนมหวาน และเครื่องไทยทานไปทำบุญ มีการทำความสะอาดบ้านเรือน ในวันสงกรานต์ ผู้เฒ่าผู้แก่ไปนอนที่วัด ๑ คืนเพื่อรักษาสีล หลังจากการทำบุญลงวัดก็มีการเล่นสาดน้ำ จากนั้นไป “กั้นตอพระผู้ใหญ่” กล่าวคือ การไปขอขมาพระสงฆ์ขอขมาบิดามารดา และมีการสงฆ์พระที่วัดในตอนเย็น วันต่อมามีการรวมกลุ่มกันไปขอขมาพระสงฆ์ ญาติผู้ใหญ่ และผู้ที่นับถือที่หมู่บ้านอื่น ๆ ในละแวกใกล้เคียง

เดือน ๖ พฤษภาคม เหลินฮอก คือ มี “งานประเพณีปอยจำดี” ปอยจำดี คือ ประเพณีการขนทรายเข้าวัด เพื่อก่อเจดีย์ทรายในวันวิสาขบูชา หรืองานประเพณีก่อพระเจดีย์ทรายที่วัด ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ วิสาขบูชา ก่อนถึงวันทำบุญ ทุกคนร่วมกันขนทรายมากองเป็น

เจดีย์ ตกแต่งให้สวยงามด้วยธงหลากสี ดอกไม้ ในวันทำบุญ นำกระทงข้าวมาถวาย จตุรปูเทียน บูชาเจดีย์ทราย พระสงฆ์ให้ศีลให้พร เสร็จพิธีทำบุญมีการจุดบั้งไฟเป็นพุทธบูชา เพราะเชื่อว่า ได้บุญ เป็นการลดเคราะห์ให้เบาบาง และขอให้ฝนตกตามฤดูกาล ประเพณีนี้พร้อมใจกันทำทุกหมู่บ้าน

เดือน ๗ มิถุนายน เหลินเจ็ด งานประเพณีทำบุญใหญ่ในหมู่บ้าน และ “เลี้ยงผีเจ้าเมือง” การเลี้ยงผีเจ้าเมืองเป็นพิธีกรรมแสดงความเคารพและตอบแทนที่ผีเจ้าเมืองช่วยปกป้องดูแลคนในหมู่บ้าน ชาวแม่ฮ่องสอนมีความเชื่อว่า เจ้าเมืองจะดูแลรักษาคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งในสมัยก่อนหากใครจะเดินทางไปต่างจังหวัดจะต้องนำดินบริเวณศาลเจ้าเมืองติดตัวไปด้วย เพื่อให้เจ้าเมืองคุ้มครอง ผีเจ้าเมืองเป็นเทพดาที่ปกป้องรักษาหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ทุกหมู่บ้านจะสร้างศาลเจ้าหรือหอเจ้าเมืองพร้อมกับการตั้งหมู่บ้าน เมื่อถึงวันพระ ขึ้น ๑๕ ค่ำ จะนำกระทงข้าวมาถวายจตุรปูเทียน บอกกล่าวขอให้ปกป้องรักษาใน ๑ ปี จะจัดการเลี้ยงใหญ่ผีเจ้าเมืองเพื่อเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้าน ๑ ครั้ง ในตอนเช้า ทุกคนในหมู่บ้านจะเตรียมข้าว ไข่ต้ม หัวหมู ขนมหวาน สุรา ผลไม้ ดอกไม้ จัดใส่ถาดนำไปวางไว้ที่หอหรือศาลเจ้า หรือจัดโต๊ะวางหน้าศาลเจ้า เมื่อได้เวลา ผู้ทำพิธีเชิญจะประกอบพิธี ชั่วครูเจ้าเมืองก็จะลงเข้าทรง แต่งตัวตามแบบเจ้าองค์นั้น ทานอาหาร ขนมหวาน ผลไม้ ดื่มสุรา พักผ่อน ฟ้อนรำ แล้วเปิดโอกาสให้ผู้ที่มาร่วมงานซักถามและทำนายทายทักเหตุการณ์ต่าง ๆ ของหมู่บ้าน และรักษาผู้ที่ป่วยไข้ เสร็จแล้วก็เปลี่ยนให้ผีเจ้าเมืององค์อื่น ๆ ลงจนครบ ช่วงเย็นเวลาประมาณ ๑๖.๐๐ น. จะมีพิธีทำบุญ ๔ มุมเมือง หรือวนปะลิตตามภาษาไทยใหญ่บริเวณโห่ยกาคัด ศาลเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก ศาลเจ้าพ่อเมืองแช่ และอนุสาวรีย์พระยาสิงหนาทราชา ซึ่งชาวแม่ฮ่องสอนถือปฏิบัติเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๗ เพื่อขอให้บ้านเมืองสงบร่มเย็นและฝนตกต้องตามฤดูกาล

เดือน ๘ กรกฎาคม ๕ สิงหาคม ๑๐ กันยายน เหลินแปด เหลินเก้า เหลินสิบ อยู่ในช่วงเวลาเข้าพรรษา มีการจัดงาน “ประเพณีต่างขอมต่อโหลง” คือ การถวายข้าวรูปายาสเพื่อเป็นพุทธบูชาปีหนึ่งนิยมทำ ๕ ครั้ง ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔, ๖, ๑๐, ๑๑ และ ๑๒ ในตอนกลางคืนของวันโกน หรือวันขึ้น ๑๔ ค่ำ จะมีการนั่งข้าวในเขตที่ล้อมไว้เป็นราชวัติ ผู้นั่งข้าว ได้แก่ ชาวบริสุทธิ์ หรือคนแก่ที่ถือศีล ๘ เมื่อนั่งข้าวสุกแล้ว จะปั้นเป็นก้อนเล็ก ๆ ทาด้วยเนยและน้ำผึ้งจำนวน ๔๕ ก้อน รุ่งเช้าประมาณ ๐๕.๐๐ น. เจ้าอาวาสจะทำพิธีถวายข้าวนี้ต่อพระพุทธรูปเจ้า ต่อจากนั้นเป็นการถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุ สามเณร

เดือน ๑๑ ตุลาคม เหลินสิบเอ็ด มีการจัดงาน “ประเพณีจองพารา” คือ ประเพณีส่วนหนึ่งในงานเทศกาลออกพรรษา คำว่า “จองพารา” เป็นภาษาไทยใหญ่ แปลว่า “ปราสาทพระ” การบูชาจองพารา คือ การสร้างปราสาทเพื่อคอยรับเสด็จพระพุทธเจ้า จัดระหว่างวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ กับวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ หรือในราวเดือนตุลาคม ความเชื่อของชาวไทยใหญ่ก่อนถึงวันงานจะมีการจัดเตรียมสร้างปราสาทจำลองที่ทำด้วยโครงไม้ไผ่ ประดับลวดลายด้วย

กระดาศา กระดาศีต่าง ๆ หน่อกล้วย อ้อย และโคมไฟ ตกแต่งอย่างสวยงาม เพื่อใช้สมมติเป็นปราสาทประดับเจดีย์พระพุทธเจ้าหลังจากเสด็จขึ้นไปโปรดพระมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จากนั้นก็จะยก “จองพารา” ขึ้นไว้นอกชายคา นอกครัว หรือบริเวณกลางลานทั้งที่บ้านและที่วัด โดยในช่วงเย็นมีการแห่ขบวนจองพาราของแต่ละหมู่บ้านในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนซึ่ง ตกแต่งอย่างสวยงามพร้อมขบวนฟ้อนรำตั้งแต่บริเวณสะพานหน้าโรงแรมรุกข์ฮอลิเดย์ถึงบริเวณถนนสิงหนาทบำรุงในตอนเช้าวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ อันเป็นวันออกพรรษา ตั้งแต่เช้ามืด ประชาชนชาวไทยใหญ่จะพร้อมใจกันตักบาตรเทโวโรหณะบริเวณวัดพระธาตุดอยกองมู พระภิกษุ สามเณร และประชาชนนับร้อยนับพันจะเรียงราย ๒ ข้างทางบันไดนาถ เพื่อทำบุญตักบาตร เรือขบวนมาจนถึงวัดม่วยต่อซึ่งอยู่บริเวณเชิงเขา ส่วนในตอนเย็นจะนำดอกไม้ รูปเทียน และขนมข้าวต้มไปขอขมาบิดามารดาและญาติผู้ใหญ่ ก่อนย่ำรุ่งของวันแรม ๑ ค่ำ จะมีพิธี “ซอมต่อ” คือการอุทิศเครื่องเซ่นแก่สิ่งที่มีบุญคุณในการดำเนินชีวิต โดยนำกระทงอาหารเล็ก ๆ ที่จุดเทียนติดไว้ด้วยไปตั้งไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ แสงประทีปนับร้อยนับพันดวงตามวัด สถูป และบ้านเรือน ตลอดระยะเวลาของการจัดงานตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำไปจนถึงวันแรม ๘ ค่ำ จะมีการถวายข้าวที่จองพาราวนละครั้ง และจุดเทียนหรือประทีปโคมไฟไว้ตลอดในช่วงเวลาตลอดเทศกาล จะมีการละเล่นเฉลิมฉลองหลายชนิด เช่น ฟ้อนโต ฟ้อนรูปสัตว์ต่าง ๆ ฟ้อนก้าแลว (ฟ้อนดาบ) ฯลฯ ก่อนจะถึงวันแรม ๘ ค่ำ จะมีพิธี “หลู่เตนเหง” คือ การถวายเทียนพันเล่ม โดยแห่ต้นเทียนไปถวายที่วัด และใน “วันก้อยจ๊อด” คือวันแรม ๘ ค่ำ อันเป็นวันสุดท้ายของเทศกาลออกพรรษา จะมีพิธี “ถวายไม้เกี๊ยะ” โดยนำฟืนจากไม้เกี๊ยะ (สนภูเขา) มามัดรวมกันเป็นต้นสูง แล้วนำเข้าขบวนแห่ประกอบด้วย ฟ้อนรูปสัตว์ต่าง ๆ และเครื่องประโคมไปทำพิธีจุดถวายเป็นพุทธบูชาที่ลานวัด เป็นอันสิ้นสุดเทศกาลออกพรรษาของชาวไต

เดือน ๑๒ พุทธศักราช เกล็นสิบสอง งานประเพณี “หลู่สังกาลคำ” คือ ถวายผ้าเหลืองเพื่อนำไปห่มองค์พระพุทธรูปในวัด โดยชาวบ้านร่วมกันทอผ้าเหลือง ตกแต่งอย่างสวยงามประดับประดาด้วยกระดาศเงินกระดาศทอง แห่หน้าไปถวายที่วัด และงานประเพณีหนึ่งคือ “หลู่สังกาลกฐิน” คือ งานถวายผ้าพระกฐินในวันสุดท้ายของเดือน ๑๒ มี “ปอยก้อยจ๊อด” ดับไฟเตน คือ งานทำบุญเสร็จสิ้นเทศกาล ชาวบ้านช่วยกันหาไม้เกี๊ยะมาจักเป็นเส้นเล็ก ๆ มัดรวมกันยาวพอประมาณ ตกแต่งด้วยกระดาศสีให้สวยงาม หามแห่ตามถนนไปที่วัด แล้วจุดให้สว่างเป็นพุทธบูชา เชื่อว่าเป็นการใช้แสงสว่างเพื่อต่ออายุให้ศาสนารุ่งเรืองต่อไป และถือเป็นการสิ้นสุดฤดูกาลของปีนั้น (บุญกร บินทสันต์ และคณะ, ๒๕๕๗ : ๕๓-๕๗)

งานประเพณีของชาวไทยใหญ่ทั้ง ๑๒ เดือน ล้วนเกิดจากพื้นฐานที่ต้องการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ต่อไป แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาและเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก กอปรกับความเชื่อในเรื่องสิ่งลี้ลับเหนือธรรมชาติที่มีมาแต่เดิม อีกทั้งเกี่ยวเนื่องด้วยวิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่ จึงส่งผลให้งาน

ประเพณีที่เกิดขึ้นใน ๑๒ เดือน เป็นสิ่งที่ชาวไทใหญ่ยังคงให้ความสำคัญและพร้อมใจที่จะทำให้ประเพณีดังกล่าวได้รับการสืบทอดต่อไป ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมที่คนรุ่นก่อนได้ดำรงรักษาไว้อย่างคงอยู่จนถึงปัจจุบัน

ชาวไทใหญ่ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา มีลักษณะเด่นที่รู้จักกันดีคือ คำขยาแ่ง และมีศรัทธาแรงกล้าในการทำบุญทำทาน จนมีคำกล่าวว่า “กินอย่างม่าน ดานอย่างเงี้ยว” หมายถึง คนพม่า (ม่าน) ถือการกินเป็นเรื่องสำคัญ ส่วนคนไต (เงี้ยว) ถือการทำบุญทำทานเป็นเรื่องยิ่งใหญ่ เนื่องจากไทใหญ่อยู่ใกล้ชิดกับพม่ามานาน ทั้งโอรสิดาเจ้าฟ้าไทใหญ่ก็ถูกส่งไปอยู่ในราชสำนักพม่า อิทธิพลพม่าจึงปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมไทใหญ่ทั้งในรูปแบบของภาษา ดนตรี นาฏศิลป์ และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ไทใหญ่ยังสามารถคงวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของตนไว้ได้หลายประการ ทั้งประเพณี วิถีชีวิต ดนตรี การละเล่นพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชาวไทใหญ่รับพระพุทธศาสนาในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยผ่านทางอาณาจักรเชียงใหม่ และต่อมาก็ยังรับพระพุทธศาสนา นิายกพม่า ในรัชสมัยพระเจ้าบุเรงนองอีก ทำให้ชาวไทใหญ่มีศรัทธาแก่กล้าในพระพุทธศาสนา ความเชื่อผีสารแบบดั้งเดิมย่อห่อนลง ความเชื่อในพระพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีของไทใหญ่มาก เริ่มมีการจัดงานประเพณีและงานปอยต่าง ๆ ตามคติพุทธและในงานปอยที่จัดขึ้นตามวัดวาอารามในเทศกาลสำคัญทางศาสนานี้ก็จะมีการบันเทิงต่าง ๆ ในรูปของวัฒนธรรมการแสดงและวัฒนธรรมดนตรี

วีระพงศ์ มีสถาน กล่าวไว้ใน สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ : ไทใหญ่ ว่า ความบันเทิงในวัฒนธรรมไทใหญ่มีหลายชนิด ในเทศกาลรื่นเริงจะมีขบวนแห่ซึ่งดนตรีที่ใช้ประกอบมักเป็นกลองกันยาวซึ่งมีความยาวกว่ากลองยาวของภาคกลาง ดีโนจิงหะเร้าใจ พร้อมกับการตีฆ้องราว หรือที่เรียกว่า มอชิง นอกจากนั้น ยังมีฆ้องราวแบบเดี่ยว มีฆ้องขนาดเล็กไปหาใหญ่ตั้งแต่ ๓-๗ ใบ หรือเป็นฆ้องราวคู่มิไม้ตีประจำฆ้องแต่ละใบอยู่ในราวร่วมกัน ด้านการแสดงก็มีหลากหลาย เช่น การรำนกกิ่งกะหว่า ที่ผู้แสดงจะแต่งกายเลียนแบบนกยูง ก้าโต ก้า หมายถึงออกท่าทาง ส่วนโตเป็นสัตว์ ๔ เท้าชนิดหนึ่ง หน้ายาวคล้ายกวาง มีผู้เชิด ๒ คนคล้ายกับการเชิดสิงโต การแสดงทั้ง ๒ อย่างนี้อิงมาจากตำนานตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สัตว์ต่าง ๆ ล้วนดีใจ แสดงท่าลิงโลดต่าง ๆ ต้อนรับพระองค์³

การแสดงจ๊าดไตหรือลิเกจ๊าดไตเป็นการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของไทใหญ่อย่างหนึ่ง การละเล่นจ๊าดไตเริ่มแรกมาจากชนเผ่าพม่าและเป็นการละเล่นพื้นเมืองของชาวพม่า แต่ต่อมาไทใหญ่นำมาประยุกต์เข้ากับศิลปะของตนเอง เรียกว่า “ลิเกไต หรือลิเกไทใหญ่”

จ๊าดไตเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๘๖ โดยครูอูเจยยะจากเมืองสีป่อภาคเหนือของรัฐบาล การแสดงจ๊าดไตถือเป็นเสน่ห์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาวไทใหญ่ เป็นมหรสพที่ครบเครื่องที่สุด เพราะสามารถสอดแทรกการร้อง รำ ทำเพลง สนทนา เครื่องแต่งกาย เวที ฉาก เนื้อหาวรรณคดี รวมเป็นหนึ่งเดียว จุดเด่นของจ๊าดไตคือมีการคละเล้าสัดส่วนของการแสดง เช่น การขับร้องเดี่ยว ร้องคู่เกี่ยวพาราตี การแสดงดนตรีสด เนื้อหา

³ วีระพงศ์ มีสถาน, ๒๕๕๔ : ๒๘. อ้างถึงใน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗ : ๕๗.

ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของชาดก ความรัก คำสั่งสอนของผู้ใหญ่ โดยใช้ภาษาไทใหญ่โบราณ ฉะนั้น การขับร้องจึงถือว่ายากมาก เมื่อการแสดง ๑ ชุดจบลง โฆษกจะออกมาพูดแนะนำหรือสวดแทรกแก้ขัด ปัจจุบันจำได้ยังได้รับความนิยมมาก โดยเฉพาะในช่วงร้องเพลงซึ่งผู้ชมสามารถเขียนขอเพลงแทนความรู้สึกของตนในขณะนั้นได้ และนักร้องก็ร้องในลักษณะคันสด

การแสดงจะเริ่มด้วยพิธีไหว้ครู มีเครื่องเช่นไหว้ตามประเพณีได้ หัวหน้าคณะหรือผู้อาวุโสในคณะทำพิธีไหว้ระลึกถึงครูสุรสถิติ เสร็จแล้วมีการร่ายรำเป็นชุดเพื่อบูชาครู การแสดงหลังจากนั้น เป็นการร้องเพลง โดยนักร้องของคณะจะผลัดกันออกมาร้องเพลง ส่วนใหญ่จะเป็นการร้องแสดงความชื่นชมต่องานที่จัด ขอบคุณผู้ชม ต่อจากนั้นก็จะเป็นการแสดงตามเนื้อเรื่อง เรื่องที่ใช้แสดงส่วนใหญ่จะเป็นชาดกในพระพุทธศาสนา เช่น เวสสันดรชาดก ทศชาติ หรือเรื่องในวรรณคดี หรือเรื่องที่คิดขึ้นใหม่ให้ทันเหตุการณ์ ปัจจุบัน มักพูดเรื่องให้มีคติสอนใจ

ตัวละครจะเหมือนการแสดงลิเกทั่วไปคือ พระเอก นางเอก ผู้ร้าย คนดี เรื่องที่เล่นเสมอ ๆ คือ ผิดคอยเงิน แม่หมามีลูกเป็นคน ชาดกต่าง ๆ ระยะเวลาในการฝึกนักแสดงจะใช้เวลาค่อนข้างนาน แต่ผู้ที่แสดงบ่อย ๆ ไม่ต้องฝึกร้อง แสดง หรือรำมากนัก นางรำจะใช้เวลาแต่งตัวประมาณ ๑ ชั่วโมง เวทีการแสดงต้องประกอบด้วยไฟฟ้าและแสงสีเสียง เพื่อเป็นการดึงดูดผู้ชม การแสดงลิเกไทใหญ่จะแสดงจนถึงรุ่งเช้าหากยังมีผู้ชม⁴

นอกจากจำได้แล้ว ก็ยังมีศิลปะการร้องเพลงพื้นบ้านไทใหญ่ ที่เรียกว่า เฮ็ดความไต ความไต มีความหมายเป็น ๒ นัย นัยที่ ๑ หมายถึง ภาษาไต อีกนัยหนึ่งหมายถึง เพลงไต สำหรับคำว่า “เฮ็ดความไต” แปลว่า ร้องเพลงไต เพลงไตเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีทั้งประเภท “ลิกโหลง” และ “ลิกอ่อน” ผู้ประพันธ์เพลงจะประพันธ์ในลักษณะที่เป็นคำประพันธ์แบบฉบับ และคำประพันธ์ที่ไม่เป็นแบบฉบับ แบ่งเป็นแนวเพลงได้ ๒ ประเภท ดังนี้

๑. แนวเพลงแบบไตเก่า (เพลงพื้นบ้านดั้งเดิม) มีทั้งหมด ๑๔ ทำนอง ซึ่งมีทั้งแนวการร้องที่ใช้เครื่องดนตรีประกอบ และแนวการร้องที่ไม่ใช้เครื่องดนตรีประกอบ ได้รับความนิยมในกลุ่มผู้ใหญ่และกลุ่มผู้สูงอายุ อาทิ ความล่องคองตอนเหนือ ความล่องคองตอนใต้ ความตอลอ ความหยอบย่อน ความจำด ความปานแซง ความเซงหรือความโหลง เป็นต้น เนื้อเพลงที่ร้องนั้นนอกจากจะร้องตามแบบฉบับเดิมของผู้แต่งแล้ว ผู้ร้องที่มีความสามารถสูงจะดัดแปลงแบบสด ๆ ตามคำขอด้วย

⁴ ศูนย์ไทใหญ่ศึกษา วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน. ๒๕๕๒. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : จำได้ (ออนไลน์) แหล่งที่มา :

<http://www.taiyai.org/index.php?name=knowledges&file=readknowledges&id=10> ๕ ตุลาคม ๒๕๕๗.

๒. แนวเพลงแบบไตใหม่ (ไตสากล) คือ การร้องและบรรเลงตามแนวทำนองเพลงสากลทั่ว ๆ ไป มีความนิยมในกลุ่มเยาวชนสมัยใหม่⁵

เครื่องดนตรีของไทยใหญ่นั้นมีตำนานว่าสร้างขึ้นเลียนเสียงธรรมชาติ ในตำนานกล่าวว่า ชายผู้หนึ่งเดินทางมุ่งหน้าไปหา “ดินหอยเสาเมือง” (เชิงคอยเสาเมือง) แล้วไปพบสวนไม้ผล ไม้ดอก ลำธาร และสัตว์ต่าง ๆ เขาได้ยินเสียงผลไม้ลูกเล็กลูกใหญ่ตกลงสู่ลำธาร เสียงใบไม้ต้นไม้อัดเสียงเกิดเป็นเสียงอันไพเราะ เมื่อเดินทางกลับบ้าน เขาก็ได้สร้างเครื่องดนตรีที่เลียนเสียงธรรมชาติที่ได้ยินมานั้น โดยแปลงเสียงต้นไม้เสียงสัตว์เป็นเสียงคอยฮอรัน เสียงผลไม้ต่างขนาดตกลงสู่ลำธารเป็นเสียงของกลองก้นยาวและกลองมองเซิง ส่วนเสียงใบไม้เป็นเสียงฉาบ นับเป็นต้นกำเนิดของเครื่องดนตรีไทยใหญ่นั้นมา⁶

กลองก้นยาว หรือกลองปู่เจ้า เป็นกลองไทยใหญ่ จังหวะหน้าเดียว รูปร่างคล้ายกลองยาวในภาคกลางแต่ยาวกว่า มีหนังเส้นดิ่งหน้ากลองไว้โดยรอบยาวตลอดไหล่กลอง ตัวกลองทำด้วยไม้จริง ตอนหน้าใหญ่ ตอนท้ายมีลักษณะเรียว แล้วปลายบานออกเป็นปากแตร หน้ากลองมีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓๐ เซนติเมตร ความยาวตลอดตั้งแต่หน้ากลองถึงปลายหางประมาณ ๑๘๐ เซนติเมตร ปากแตรมีเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ตรงกลางของหน้ากลอง เมื่อจะต้องตีมีการติดจำเพื่อถ่วงเสียง หุ่นกลองส่วนหางคว้นเป็นปล้อง ๆ นิยมทาสีดำคาดแดงสลับกันให้ดูสวยงาม มีสายสะพายผูกข้างหนึ่งที่อยู่ห้วงริมขอบกลอง อีกข้างหนึ่งผูกไว้ที่หางสำหรับคล้องสะพายบ่า ใช้ตีด้วยมือ คือ ใช้ทั้งฝ่ามือและนิ้วมือกำปั้นตีเต็มเสียง ตีครึ่งเสียง ลักจังหวะ มีการกดหน้ากลองให้เกิดเสียงต่าง ๆ

กลองมองเซิง คือ กลองที่ขึงด้วยหนังทั้ง ๒ หน้า มีสายโยงเร่งเสียง รูปร่างคล้ายตะโพนมอญ ไม่มีขาตั้ง แต่มีสายร้อยสำหรับคล้องคอเวลาตี คำว่า “มองเซิง” เป็นภาษาไทยใหญ่ โดยที่คำว่า “มอง” แปลว่า “ฆ้อง” ส่วน “เซิง” แปลว่า “ชุด” กลองมองเซิงจึงหมายถึง กลองที่ใช้ฆ้องเป็นชุด เพราะวงกลองมองเซิงจะเน้นเสียงฆ้องเป็นหลักใหญ่

การแสดงของชาวไทใหญ่จะเป็นลักษณะเลียนแบบสัตว์ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภทคือ การรำนกและการแสดงก้าโต การรำนกนั้นชาวไทใหญ่ใช้ชื่อเรียกตามผู้แสดง ถ้าเป็นชายถือเป็นนกตัวผู้เรียกว่า กิ่งกะหว่า หากเป็นหญิงถือเป็นนกตัวเมียเรียกว่า กิ่งนะหรี แต่โดยรวมแล้วมักเรียกว่า รำกิ่งกะหว่า การรำชนิดนี้เป็นการรำรำที่แสดงถึงความงดงาม กริดกราย และมีท่วงท่าสื่อถึงความสุขสนุกสนาน ส่วนก้าโตนิยมแสดงในงานประเพณีเดือน ๑๑ หรืองานออกพรรษา ในภาษาไทยใหญ่ คำว่า ก้า หมายถึง ท่าทาง คำว่า โต คือ ชื่อเรียกสัตว์ ๔ เท้าชนิดหนึ่ง มีใบหน้ายาวคล้ายกวาง ก้าโตจะใช้ผู้แสดง ๒ คนในลักษณะของการเชิดคล้ายกับเชิดสิงโต เน้นแสดงออกถึงความสนุกสนานท่าทางแบบเยื้องย่าง โยกย้ายไปตามจังหวะของกลองและมองเซิง

⁵ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. ความใด (เพลงใด) เพลงพื้นบ้านของชาวใด (ออนไลน์) แหล่งที่มา :

<http://ich.culture.go.th/index.php/th/ich/performing-arts/236-performance/340-----m-s> . ๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๗

⁶ ศูนย์ไทใหญ่ศึกษา วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน. ๒๕๕๒. เครื่องดนตรีพื้นบ้านไทใหญ่. (ออนไลน์) แหล่งที่มา :

<http://www.taiyai.org/index.php?name=uses&file=readuses&id=1> . ๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๗

ในบางตัวมีการทำให้ปากอ้าและจับได้ เมื่อผู้ชมมีความพึงพอใจจะตบรางวัล โดยตัวก้าโตก็จะอ้าปากกับเงิน และแสดงท่าทางขยอกลงไปในห้อง ซึ่งเป็นที่ประทับใจของผู้ชมที่มาร่วมงาน

การรำกึ่งกะหว่าและก้าโตเป็นการอิงเรื่องของพุทธประวัติในครั้งที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์ บรรดาสิงสาราสัตว์ทั้งหลายต่างก็มีความปลาบปลื้มยินดี แสดงท่าทางกระโดดโลดเต้นไปต่าง ๆ นานาตามลักษณะของตน เพื่อแสดงถึงความเชื่อนี้ ชาวไทใหญ่จึงคิดประดิษฐ์เครื่องแต่งกายประดับประดาให้เหมือนกับสัตว์เหล่านั้น จึงเป็นที่นิยมนำมาแสดงในงานบุญหรือเทศกาลต่าง ๆ เสมอมา

นอกจากดนตรีและการแสดงที่กล่าวมาแล้ว ชาวไทใหญ่ยังมีวงดนตรีในรูปแบบใหม่ ซึ่งรับอิทธิพลของวัฒนธรรมดนตรีตะวันตกเข้ามาเป็นส่วนประกอบ ได้แก่ วงดอยฮอฮอร์น ไซ่เล่นประกอบการแสดงลูกเง้าไต และงานประเพณีต่าง ๆ ประวัติความเป็นมาของวงดอยฮอฮอร์น ชาวไทใหญ่มีตำนานที่กล่าวถึง ซึ่งนายโซ ไม่มีสกุล ได้กล่าวว่า

มีเรื่องเล่าว่า กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้วยังมีชายคนหนึ่งต้องการเดินทางไป “ดินหอยเสาเมิง” (เป็นภาษาไทใหญ่ แปลว่า เชิงดอยเสาเมือง) ชายคนนั้นใช้เวลาเดินทางไปเป็นเวลาหลายปี จนอายุของชายคนนั้นก็มากขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งวันหนึ่งเขาได้เข้าไปใกล้ดินหอยเสาเมิง ผิดก็ให้เห็นว่า ดินหอยเสาเมิงนี้เป็นที่อยู่ของสัตว์ เมื่อมีคนมาอยู่ก็จะทำให้วุ่นวาย ผิดจึงแปลงกายมาเป็นคนแก่ เดินผ่านมาบอกกับชายผู้นั้นว่าอย่าไปเลย เพราะเราไปมาตั้งแต่หนุ่มจนแก่ แล้วก็ยังไม่พบดินหอยเสาเมิง แต่ในความจริง ชายคนนั้นใกล้ถึงดินหอยเสาเมิงแล้ว แต่เขาไม่เชื่อ จึงเดินทางต่อจนได้พบกับต้นผลไม้ สวนดอกไม้ ลำธาร และสัตว์มากมาย และเขาได้ขึ้นเสียงของใบไม้และผลไม้ลูกเล็กลูกใหญ่ตกลงสู่ลำธารเป็นเสียงต่าง ๆ กัน และเสียงต้นไม้นี้เสียงคล้ายกันเกิดเป็นเสียงที่ไพเราะมาก จากนั้นชายคนดังกล่าวก็เดินทางกลับถึงบ้านของเขา และได้นำเสียงที่ได้ยินเหล่านี้มาดัดแปลงเป็นเครื่องดนตรีของไทใหญ่ขึ้น โดยแปลงเสียงต้นไม้นี้เสียงคล้ายกันเป็นเสียงดอยฮอฮอร์น เสียงผลไม้ลูกเล็กลูกใหญ่ตกลงน้ำเป็นเสียงดุ่ม ดุ่ม เป็นเสียงของกลองกันยาวและกลองมองเซิง และเสียงใบไม้เป็นเสียงฉาบ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจึงมีการทำเครื่องดนตรีของไทใหญ่ (โซ ไม่มีสกุล, สัมภาษณ์, ๑ ธันวาคม ๒๕๕๐ อ้างถึงใน โยธิน บุญเฉลย จีรัง กำนวนตา และวิธี เทิดชูสกุลไพร, ๒๕๕๑ : ๓๘๕)

ชาวไทใหญ่มีความเชื่อว่า บรรพบุรุษของตนเป็นผู้คิดประดิษฐ์ดอยฮอฮอร์น โดยมีความเชื่อตามตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา ซึ่งในรายงานวิจัยเรื่อง แผนงานวิจัยผู้สูงอายุกับคลังทรัพยากรภูมิปัญญาไทยด้านดนตรีไทใหญ่ภาคเหนือ (จังหวัดเชียงราย) ได้กล่าวถึงตำนานของดอยฮอฮอร์นไว้อีกลักษณะหนึ่งที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาข้อมูลเรื่องเครื่องดนตรีดอยซอร์น ผู้วิจัยพบว่า เครื่องดนตรีนี้ กำเนิดและได้รับการจดสิทธิบัตร (หมายเลข #๕๔๑๘) ในประเทศอังกฤษ โดยจอห์น แมทเทียส โอกุสโตรห์ (John Matthias August Stroh) เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๔๔๒ เขาเกิดในประเทศเยอรมนี ใน พ.ศ. ๒๓๗๑ และอพยพไปยังประเทศอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ เครื่องดนตรีนี้เรียกว่า ซอร์นไวโอลิน หรือ สโตรห์ซอร์นไวโอลิน เป็นไวโอลินรูปทรงกระบอกที่สร้างขึ้นจากชิ้นส่วนของไม้มะฮอกกานี มีอะลูมิเนียมเป็นโคอะเฟรมและซอร์น มีคอไวโอลินแบบดั้งเดิมให้เสียงดังแหลมเหมือนเครื่องเป่า เมื่อบรรเลงในวงออร์เคสตรา สามารถให้เสียงดังแข่งกับเสียงของเครื่องลมทองเหลืองได้ แต่เมื่อมีการผลิตไมโครโฟนเกิดขึ้น ความนิยมสโตรห์ซอร์นไวโอลินก็ลดน้อยลง ในขณะที่ทางประเทศพม่าพบเครื่องดนตรีนี้เล่นอย่างแพร่หลายหลังจากที่ประเทศอังกฤษเข้ายึดครอง และชาวไทยใหญ่ที่อพยพมาอยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทยได้นำมาเล่นกับเครื่องดนตรีอื่น ๆ ซึ่งเรียกว่า วงดอยซอร์น... (บุษกร บิณฑสันต์ และคณะ, ๒๕๕๗ : ๕๘)

ชาวไทยใหญ่ในรัฐชาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา มีความคล้ายคลึงกับชาวไทยในตอนเหนือของประเทศไทยทั้งด้านความเชื่อในพระพุทธศาสนา ประเพณี พิธีกรรม และการใช้ภาษาที่มีสำเนียงและความหมายของคำหลายคำพ้องกัน จากการศึกษาพบว่า วัดมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งเรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ในรัฐชาน ทั้งในด้านดนตรีและการแสดง ถือเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความต่อเนื่องในการรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาดั้งเดิมสืบมาจนถึงปัจจุบัน